

Székely János¹

Szabó Pál Endre: összekötő kapocs a romániai magyar nyelvű jogászképzés két korszaka között²

Szabó Pál Endre a romániai magyar jogtudomány jelentős, mégis mindmáig kevésbé ismert személyisége, akinek életútja a romániai magyar nyelvű jogászképzés megszűnésének és újraindulásának időszakát egyaránt felölelte. A *Romániai magyar irodalmi lexikon* 5. kötetében róla írt rövid szócikk „jogi szakíró” minősítéssel említi, majd szűkszavúan felsorolja tanulmányait a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban, a Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán (mely adat részben nem helytálló), ezután a háborút és a hadifogságot, a jogi diplomát és a doktori fokozatszerzést, egyetemi docensi tevékenységét a Bolyai, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, nyugdíjazását, több mint fél évtizeddel ezt követően a nagyváradai Sulyok István Főiskolán folytatott óraadását, egyes írásait. Kevesebb mint vázlatos kép ez egy sokkal mozgalmasabb erdélyi magyar jogászsorsról...

Székelyudvarhelyen született 1920. június 29-én Szabó (sz. Steinbach) Anna és Szabó János fiaként. A család később Dicsőszentmártonba költözött, ahol édesapja állami tisztviselőként dolgozott, azonban fia születése után nem sok idővel elhunyt. A hatgyermekes családra emiatt ínséges idők köszöntöttek. Az elemi iskolát még Dicsőszentmártonban, a gimnáziumi képzést már a korabeli Erdély egyik jeles egyházi iskolájában, a székelykeresztúri Unitárius Gimnázium-

¹ Székely János (1984, Nagyvárad) a Sapientia EMTE Jogtudományi Intézetének oktatója. Elérhetősége: szekely.janos.jr@gmail.com.

² A tanulmány a *Szabó Pál Endre, a hídember* című, az *Erdélyi jogászok. Jogászportrék II.*, szerk. Veress Emőd (Kolozsvár: Forum Iuris, 2022), 210–220. oldalain megjelent szöveg szerkesztett változata. E portré szerzője szeretné köszönetét nyilvánítani Szabó Pál Endre lányának, Tonk Mártának az általa nyújtott nélkülözhetetlen életrajzi információkért.

umban végezte el. Részben az Unitárius Gimnázium nevelte fel. Sokszor részeseült könyvadományban tanulmányi eredményei elismeréséül, amelyek közül az 1931. december 24-én kapott unitárius énekeskönyvet leszármazottai mai napig nagy becsben tartott relikviaként őrzik. A székelykeresztúri Unitárius Gimnázium 1938/1939-es és 1939/1940-es tanévekre vonatkozó összevont évkönyve arról tanúskodik, hogy „segély képen, mint szegény, de jó tanuló” 200 lejes jutásban részesült az 1938/1939-es tanévben, amelyet 8,04-es érdemjeggyel teljesített. Ezzel elvégezte a gimnáziumi 8. (a mai tanrend szerinti 12.) osztályt. 1939. június 26. és július 2. között a tizennégy fős osztályból a mindössze négy diák egyikeként sikeres érettségi vizsgát tett Székelyudvarhelyen.

1939-ben felvételt nyert a Kolozsvári I. Ferdinánd Király Tudományegyetem – akkor még román tannyelvű – Jogi Karára. A beiratkozását követő tanévet sikeresen teljesítette, és azután még egyet (az 1940/1941-es), de azt már magyar tannyelven. A korábbi Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem szegedi „bujdosásának” idején Kolozsvárott román nyelven zajlott a jogász-képzés. A második bécsi döntés folytán viszont, rövid időre, az 1940/1941-es tanévvel kezdődően (az 1940. október 19-én közzétett 1940. évi XXVIII. törvény cikk 1. §-ának értelmében) a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegye-

Szabó Pál diákkorában

Fiatalkorában

tem működését Kolozsvárott folytatta, így az egyetem tannyelve is magyarra változott.

1941-re – ahogyan lánya, Tonk (sz. Szabó) Márta e portré magalkotásához használt feljegyzései említik – „egyetem még volt, de megélhetés nem”. Így Érkörtvélyesre szegődött tanítónak, jó barátjával és későbbi sógorával, Udvari Sándorral együtt. Részben a közelgő világégés, a várható besorozás tudata, a vidéki lét és kényszerű tétlenség nyomasztó élménye arra sarkallta mindkettőjüket, hogy önként jelentkezzenek hadi szolgálatra.

1941. október 13-án Kolozsvárra került, a Magyar Királyi Honvédség táborigazgatóságához, ahol karpaszományos tüzérként újoncképzésben részesült. Az érettségizett önkéntes e címe bizonyította katonai rátermettsége elismerését, már a kezdetektől tisztjelölti státuszba emelve őt, és egyúttal bizonyos kedvezményekben is részesítve őt: például viselhette a sajátos, tiszt mintájú, karpaszományos egyenruhát, tiszt társaságban is megjelenhetett, szabad kimenőre volt jogosult. 1942 január elejétől őrzetói rangba lépett. Ugyanazon hónap végétől 1942 júniusáig a nagyváradi tüzérlaktanyában elvégezte az első tartalékos tüzériszti tanfolyamot, majd június–júliusban Bonchidán részesült további kiképzésben. 1942. október 1-jén tüzér tizedessé lépett elő. 1942. november 15-től Hajmáskérre, a magyar tüzérség európai hírnevű képzőhelyére került – vélhetően a Táborigazgatás Központi Lőiskolába –, ahol elvégezte a második tartalékos tüzériszti tanfolyamot, amelynek eredményeként előléptették hadapród szakaszvezetővé. Ezt követően 1943 május közepéig hadgyakorlatokon vett részt, majd 1943 júniusában további kiképzésben részesült Bonchidán, és hadapród őrmesterré lépett elő. Az 1943. november 19-i 46. számú *Honvédségi Közlöny*ben 58.068/el. 8/b.—1943 számmal közzétett körrendelet tanúsága szerint 1943. október 1-i hatállyal tartalékos zászlósi kinevezést nyert a táborigazgatás kötelékében (1612. o.). E rangban, mozgósítás esetén, már tiszt szolgája, lova is lehetett.

1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek, és március végén megtörtént a mozgósítás; egységét, a 26. (szamosújvári) táborigazgatás tüzérosztályt a frontra vezényelték. Ott részt vett a Kárpátok előterében zajló harcokban Colonia Stanislăunál (vélhetően a mai Ukrajna területén található Ivano-Frankivsk, román nevén Stanislău település közelében, a benyomuló szovjet csapatokkal a Tatár-hágó védelmében folytatott hadműveletekben). Egységét utóbb a magyar királyi 25. (nagyváradi, más néven felső-erdélyi) gyaloghadosztálynak rendelték alá, így vett részt a tordai csatában, a magyar hadtörténetben a jelenkori hadviselés egyik jelentős és a körülményekhez képest mindmáig sikeresnek minősített ütközetében. 1944. szeptember 22-ével, a tordai csata második szakaszával, a harcok a Torda–Aranyosegerbegy frontszakaszon felerősödtek, miután

a szovjet és román csapatok áttörést kíséreltek meg, így a frontvonal többször előre-, majd visszatolódott. Későbbi, lánya által feljegyzett elmondása szerint a szovjet csapatok úgy „özönlöttek, mint a sáskák”. Az áttörési kísérletek többszöri visszaverésük után október 2-án, a csata harmadik szakaszában még nagyobb intenzitással folytatódtak. Ezek során az egerbegyi tetőn állomásozott, ahol az ellenség olykor olyan közel járt, hogy egy esetben az ivóvízért indult bajtársai már nem tudtak visszatérni.

Ekkor, 1944 októberének elején sebesült meg egy gránátrepesztől. Kezdetben a bonchidai kastélyban berendezett tábori kórházban látták el, de ekkor már zajlott a visszavonulás. A tábori kórházat, így az ápolt sebesülteket is visszavonták. Időközben sebe elfertőződött, lábát amputálni akarták, de ezt visszautasította. Alig tudott állni, amikor a háború véget ért, de életben maradt. Idővel felépült, bár élete végéig sántítva járt. Ausztriában amerikai fogságba esett; fogolyként, bár még mindig lábadozott, egy Ingolstadt közeli farmon dolgoztatták.

Jó barátja és későbbi sógora, akivel együtt vonultak be, Udvari Sándor is megsebesült a Torda melletti harcokban, így őt is szintén nyugat felé vonták vissza. Nővére, Udvari Magda, aki korábban Kolozsvárott, a Földművelésügyi Minisztérium egyik hivatalában dolgozott, és akit Szabó Pál Endre röviddel a tordai frontra küldése előtt eljegyzett, még nem tudva, mit hoz a jövő, a hadi kórházzal sérült testvérét követte. Mikor a visszavonuló csapatokat máshová vezényelték, Linzben (Ausztria) maradt, és jelentkezett ápolónőnek; a háború végéig egy apácák által működtetett angol kórházban dolgozott. A szovjet csapatok átvonulásakor a kórház rendfőnök asszonya rejtette el, hogy ne eshessék bántódása. A későbbi megszállás idején Fűrnitzben (Ausztriában, Klagenfurt közelében) dolgozott tovább, szintén ápolóként. A Nemzetközi Vöröskereszt a háború alatt és azt követően plakátokon közzétett hirdeteményeken listázta azokat a személyeket, akik életjelt adtak magukról, hogy a háború által szétszórt családtagok egymásra találhassanak. Így talált Szabó Pál Endre is újra jegyesére, Udvari Magdára. A háború véget értekor mindketten nyugati megszállás alatt álló területen voltak, s miután újra egymásra leltek, akár a kivándorlás mellett is dönthettek volna...

Mégis a hazatérést választották. 1946 tavaszán, nagy nehézségek árán, már együtt tértek vissza, bár nem tudták pontosan, mire is térnek haza. Tudva azt, hogy a történelem következő évtizedei Romániában mit hoztak, nehéz akkori elhatározásukat ma észszerűnek látni... Azonban a sok viszontagság után, a korábban elfertőződött, még nem teljesen gyógyult sérülésével, egyetemi végzettség nélkül Szabó Pál Endre számára más előrelátható cél, mint az egyetem befe-

jezése, nem létezhetett. Emiatt hazatérése csupán számunkra, az utókornak tűnik kérdésesnek.

Kezdetben Magyarsáron telepedtek le, amely a második bécsi döntést követően Románia területén maradt, de ahová a háborítatlan visszatérés lehetősége a körülmények ellenére adott volt (Észak-Erdélyre a román közigazgatás teljességében csak 1947-ben terjedt hivatalosan is ki). Szabó Pál Endre felesége tanítónőként Magyarsáron maradt, azonban ő visszatért Kolozsvárra, hogy jogi tanulmányait befejezhesse.

Közben sok minden megváltozott. A 406/1945. sz. királyi rendelet-törvény által az I. Ferdinánd Király Tudományegyetem az ideiglenes nagyszabeni „száműzetésből” 1945. június 1-i hatállyal visszatért Kolozsvárra, de mellette ugyanakkortól a 407/1945. sz. királyi rendelet-törvény egy új – magyar tannyelvű – felsőoktatási intézmény létrehozását is elrendelte, a népek békés együttélésének és a kisebbségek egyenjogúságának korabeli eszméit (és Sztálin akaratát) tiszteletben tartandó. Előbbi tanintézmény 1945 decemberétől az Universitatea Babeş din Cluj, utóbbi a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem (román nyelven Universitatea Bolyai din Cluj) nevet vette fel. Tevékenységében a Szegedről visszatért Ferenc József Tudományegyetem sok esetben magyar állampolgárságú oktatói kezdetben továbbra is részt vehettek, míg az 1940-es évek végére politikai indíttatású – egyes esetekben üldöztetésre fajúló – kiszorításuk be nem következett. Ahogy Veress Emőd és Kokoly Zsolt *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959* című, 2016-ban megjelent monográfiájából tudjuk, e tanintézmény – bár a végkimenetel ismeretében sorsa kezdetektől megpecsételtnek látszott – jelentős szerepet töltött be a második világháború utáni romániai és erdélyi magyar jogászártelmiség kialakításában, szakmai és emberi szocializációjában.

Szabó Pál Endre hazatérését követően (1946-tól) tanulmányait a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán folytatta. Ebben az évben György Lajosnál (a Bölcsészettudományi Kar dékánja, egykori egyetemi prorektor) lakott. A háborút követő korszak minden nehézsége és az 1947-es év különös ínsége ellenére, az 1945/1946-os és 1946/1947-es tanévekben még hatályos átmeneti tanrend alapján előírt vizsgák teljesítésével 1947-ben elvégezte a jogtudományi alapképzést. A következő évben szerzett doktori fokozatot a jogtudományok terén, szintén a Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karán. 1948. október 24-én kelt doktori oklevelét Csögör Lajos (a későbbi Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet alapítórektora) még a Bolyai Tudományegyetem rektoraként írta alá. Az egyetem elvégzése után a Magyar Népi Szövetség alkalmazásában dolgozott Dicsőszentmártonban.

Az egyetemi környezetbe 1949-ben térhetett vissza. E visszatérés körülményeinek megértéséhez azonban rövid kitérő szükségeltetik. A Ferenc József Tudományegyetem magyar állampolgár jogász oktatói egy ideig folytathatták tevékenységüket a Bolyai Tudományegyetem megalapítását követően is. Közöttük volt Buza László (Sárospatak, 1885 – Budapest, 1969) professzor, maga is a Ferenc József Tudományegyetem alumnusa, nemzetközi szinten elismert jogász. Jogtudományban 1908-ban, államtudományokban 1909-ben – a legmagasabb kiegészítéssel, sub auspiciis regis – avatták doktorrá Kolozsvárott, életútja felölelte az alma mater száműzetését, hazatérését és megszüntetését egyaránt. Erkölcsi tartásáról tanúskodik, hogy 1944 szeptemberében, a front közeledtével, akkori prorektorként nem volt hajlandó elhagyni Kolozsvárt. A román hatóságok az új, államszocialista önkényuralmi berendezkedés rögzülésével a nemzetközi hírű professzort, akkor már az MTA rendes tagját mint „veszélyesnek” nyilvánított személyt távozásra kényszerítették. Maga helyett korábbi tanítványát, Szabó Pál Endrét javasolta az üresen maradó katedra betöltésére. Utóbbi 1949-től egyetemi tanársegédként, később már docensként tanított az akkor még Bolyai-egyetemen.

A viszonylagos anyagi biztonság lehetővé tette számára, hogy feleségül vegye jegyesét, Udvari Magdát, akivel 1949. május 14-én keltek egybe. A család a korábbi Jósika (jelenlegi Nicolae Iorga) utcában, egy kis lakásban élt ebben az időszakban. Egy évvel később megszülettek gyermekeik, Melánia és Márta. A szülést követően felesége gyermekágyi lázba esett, de férje odaadásának, szerető gondoskodásának köszönhetően végül felépült.

A Bolyai Tudományegyetemen kezdetben polgári eljárásjogot és a bírói szervezet jogát tanította magyar nyelven. E jogágak Szabó Pál Endre egyetemi képzése során sokat változtak, emiatt oktatásuk kiemelt otthonosságot igényelt a román és magyar szaknevezéktanban egyaránt. Adott ugyanis, hogy az 1920-as impériumváltást követően Erdélyben és a Partiumban hatályban maradt az eredetileg magyar nyelven született 1911. évi I. törvénycikk, az ún. Plósz-féle polgári perrendtartás, amelyet később már román nyelvű jogforrások egészítettek ki. A második bécsi döntéssel Romániától el nem csatolt területeken ezt a perjogi kódexet 1943-tól, az elcsatolt területeken 1947-től a román (nyelven íródott) 1864. évi – 1900-ban nagymértékben módosított – Polgári eljárásjogi törvénykönyv helyettesítette. Az e kuszából eredő nyelvi nehézségek által támasztott kihívásnak azonban maradéktalanul megfelelt.

Magyar nyelven megjelent polgári eljárásjogi témájú könyvei (*A polgári jogvédelem* [Bukarest, 1956], *A bíróság szervei és az ügyészség* [Bukarest, 1956], *A polgári per mint jogvédelmi eszköz* [Bukarest, 1957]) és különösen *Az R. N. K.*

polgári eljárási joga címmel a Bolyai Tudományegyetem által kiadott 1958. évi – gépiratban terjesztett – jegyzete megalapozták a mindmáig hatályos román per-jog magyar szakterminológiáját; azt a szakmai nevezéktant, amelyet műveire való gyakori hivatkozással a jelen portré szerzője is alkalmaz romániai polgári perjogi kérdésekben születő magyar nyelvű írásaiban. Tőle származik példának okáért a magyar perjogi szakterminológia romániai „dialektusát” mindmáig jellemző, még a Plósz-féle perrendtartás megfogalmazását idéző „felfolyamodás” kifejezés, a román nyelven *recurs*-nak hívott (főszabály szerint másodfolyamodású) perorvoslatra, amely sajátos perintézményi jellemzőiből adódóan nem volt közvetlenül a magyar perjogban látszólag analóg *felülvizsgálat*ként fordítható.

1951-ben a későbbi egyetemegyesítést előrevetítő kormányzati intézkedésként a Babeş Tudományegyetem Jogtudományi Kara és a Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Kara egyesítéséből létrejött a Jog- és Közgazdaságtudományi Főiskola (Institutul de Ştiinţe Juridico-Economice, szó szerint Jog- és Közgazdaságtudományi Intézet). Ezzel a kolozsvári jogászképzés ideiglenesen elvesztette egyetemi rangját, és a korábbi képzési szerkezet jelentős mértékben szétzilálódott. A kor politikai „vívmányaival”, az általánossá vált jogtiprással az egyetemi szintű jogászképzés nem állhatott összhangban. A keletkezett helyzet, a magyar jogászképzési kar egy részének – ideértve Szabó Pál Endre akkori legjobb barátját, Dáné Tibort is – különböző módon való eltávolítása után, 1953-ban rendeződött a két egyetem külön karokon zajló jogászképzésének helyreállításával.

Szabó Pál Endre családtagjait sem kerülték el az 1950-es évek elejének üldöztetései. Apósa 1952-ben kuláklisra került, röviddel ezután felesége családtagjait kitelepítették Magyarorsárról. Az egyetemről emiatti eltávolítástól Szabót csupán elismert és nélkülözhetetlen hozzájárulása mentette meg. Állítólag az a Takács (Takáts) Lajos – 1953-tól az államjogi (közjogi) tanszék vezetője – szólalt fel érdekében, akit még 1952-ben szintén politikai okokból meghurcoltak, funkcióiból ideiglenesen felmentettek és kémkedéssel is megvádoltak.

1956 októberének kolozsvári eseményei a Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Karát elkerülték, az oktatók és a diákság sem vett részt ezekben. A korabeli beszámolók csupán nyugtalan hangulatról, és később két – a hozzáférhető források alapján elképzelhetően közigazgász – hallgató kizárásáról írnak. A jogi kar egyetlen oktatói tagját sem érte ekkor retorzió. Az egyetemi megmozdulásokban így – jelenlegi ismereteink szerint – Szabó Pál Endre sem vett részt.

1957-ben még polgári eljárásjogot tanított. Egyik korábbi diákja, Müller Vilmos, későbbi szatmárnémeti közjegyző így emlékezett az egyik akkori vizsgáján szerzett élményeire:

„Egyetlenegy jó volt az utolsó jegyem, mert az volt a szabály, hogy azok kaptak piros diplomát, mert azok vörös diplomát kaptak, akiknek egész négy év alatt nem volt több, mint két jó és az államvizsga is kiváló kellett, hogy legyen.

Hogy kaptam ezt az utolsó jó minősítést? Négy éven keresztül minden jegyem jeles volt. Negyedéven Szabó Pál a polgári peres eljárásnak volt a tanára, nagyon nagy tudású ember volt. És nagyon igényes tanár is volt. Azelőtt vizsgáztam nála egy-két héttel perrendtartásból, hatalmas anyag volt, és megadta a jelest.

[...] Hát el se olvastam, ez az igazság. Olyan kicsi volt az anyag, hogy húztam egy tételt, de nem volt kiírva semmi szöveg, csak annyi, hogy 312. cikk, perrendtartás.

Hát kezdtem gondolkozni. Tudtam, hogy az elején nem lehet, hát így rájöttem, hogy ez valószínűleg a fellebbezésről szól. Igen, hát az volt. És akkor látta, hogy bizonytalan vagyok, azt mondta, hogy olvasta maga az én jegyzetemet? Hát mondom, tanár úr, őszintén megmondom, átlapoztam. Hát már az is enyhe kis túlzás volt, hogy átlapoztam. Akkor rám nézett, hát ismert, mert már más tantárgyból is vizsgáztam nála, és akkor a nemzetközi magánjogot is ő tanította.

Lapozgatta az indexet, nézte, nézte, és azt mondja, hallja Müller, én nem akarom magának elrontani a kirakatot, mert ez volt az utolsó, pont az utolsó vizsga, azt mondja, jöjjön holnap, olvassa el a jegyzetemet, és holnap vizsgázatom magát, nem adok magának jegyet.

Nem, tanár úr, mondtam én, amit érdelek, azt tessék inkább adni.

Gondolkozott még egy kicsit, aztán fogta magát és egy akkora „jót” írt arra a lapra, hogy az a jó (bine), amit ő odaírt, elfedte az első jelest (foarte bine-t). Így volt a története annak, hogy volt egy jó minősítésem.

Az államvizsga jeles volt. Megkaptam a piros diplomát.” (Veress Emőd és Kokoly Zsolt fentebb már hivatkozott műve, 211–212. o.)

A Bolyai Tudományegyetem 1959-es felszámolása – amelynek az 1956-os események kiváló ürügyét adták – és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem állami bábáskodással létrehívása a jogászoktatás átszervezését, a magyar tannyelvű jogászképzés megszűnését is maga után vonta. Szabó Pál Endre oktatói és tudományos munkássága innentől kezdve elsősorban (a számára amúgy korántsem idegen) nemzetközi köz- és magánjog és nemzetközi kereskedelmi jog körére korlátozódott.

Az 1960-as évekkel kezdődően tudományos érdeklődési és publikációs köre a közjogi, nemzetközi jogi kérdésekre összpontosult. Az *Előre* (korábban *Romániai Magyar Szó*) lap 1962. március 15-i számában – az eredetileg angol nyelvű forrásanyag jó ismeretét bizonyítva – az Amerikai Egyesült Államokban akkor hatályos McCarran-féle belbiztonsági törvény (McCarran Internal Security Act) alkalmazását kritizálta (ügyes jogászi megérzéssel, ugyanis az általa kiemelt rendelkezéseket az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 1964-gyel kezdődően több döntésében alkotmányellenesnek nyilvánította, majd az amerikai törvényhozás a teljes törvényt hatályon kívül helyezte). Az *Utunk* 1968. március 22-i számában az ENSZ nukleáris lefegyverzési szabályozásáról, a *Korunk* 1969/7. számában távközlési műholdakra vonatkozó nemzetközi normákról és szervezetekről írt, a *Korunk* 1970/10. számában az ENSZ egyik jubileumi ülészakának leiratát tette közzé magyar fordításban, újfent bizonyítva idegennyelv-ismeretét.

Diákjai visszaemlékezése szerint az 1970-es évek közepétől Szabó Pál Endre a Babeş–Bolyai Tudományegyetem mindössze öt magyar anyanyelvű tanárának egyike volt. (Ilyen oktatók voltak még Farkas Zoltán, Kovács Eckstein Edit, Lupán Ernő és Sipos István.) Diákjai csak Szabó Pál bácsiként emlegették.

Az 1970-es évek során szóba kerül a Kriterion Kiadó gondozásában készülő (1978-ban megjelent) *Román–magyar jogi szótár* munkálataiba történő bevonása. Ennek kapcsán 1970-ben Mikó Imre kisebbségjogász Domokos Gézának írt egyik levelében így vélekedik Szabó Pál Endre általánosan elismert szakértelméről:

„Az egyetemi tanárok közül nem szeretnék olyant bevonni, aki csak a nevét adja. Éppen ezért Szabó Pál Endre előadótanárra gondoltunk (magánjogász), akit most vontak be a hivatalos lap magyar fordítói kollektívájába is. Én őt találnám a legalkalmasabbnak. Bolyai egyetemen végzett, Babeş–Bolyai egyetemen tanít, tehát a terminológiát ismeri.”

(Veress Emőd és Kokoly Zsolt monográfiájának 139. oldala. A szerzőpáros Bartha Katalin Ágnes *A Kriterion indulása levelekben II. c.*, a *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények* 2013/1. számában közzétett anyagára hivatkozik.)

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem és a Pécsi Tudományegyetem közötti tudományos együttműködés keretében 1970. szeptember 17-én mint a kolozsvári egyetem nemzetközi magánjog oktatója két román kollégája kíséretében látogatott el Pécsre (a *Dunántúli Napló* 1970. szeptember 20-i számának értesülése szerint). Külföldön elsősorban eljárásjogi munkássága nyert ismertséget. A magyarországi *Jogtudományi Közlöny* 1975/3–4. számában a kor legjelentősebb

eljárásjogásza, Névai László is hivatkozza 1957-ben közzétett könyvét az objektív igazság megismerésének eljárásjogi kérdésköre kapcsán.

1985-ben, majdnem negyvenéves jogászoktatói karrierrel maga mögött nyugdíjba vonult. Jogászi és oktatói pályája azonban ezzel korántsem ért véget.

A rendszerváltást követő időszak életútját számos fontos állomással bővítette. Az *Észak-Magyarország* napilap 1990. április 25-i, illetve az *Új Szó* 1990. április 28-i számának tanúsága szerint 1990. április 20–21-én részt vett a Magyar Kormány Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkársága által Dobogókőn rendezett konferencián, amelynek témája a magyarországi kisebbségekre vonatkozó törvénytervezet megvitatása volt. Itt hozzászólásában az erdélyi magyarság, székelység és csángók helyzetét ismertette. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület újraalapításakor *A Hét* c. lap 1990. október 4-i számában közreadottak szerint „Szabó Pál Endre a harminc éve egyetlen tollvonással gyakorlatilag megszüntetett magyar jogászképzés és ezzel összefüggésben a magyar nyelvű jogi szakműveltség újraélesztését szorgalmazta [...]”

Ugyanebben az időszakban egyre hangsúlyosabb szerepet vállalt az Erdélyi Unitárius Egyházon belül, elsőnek csupán egyes jogi ügyekben, majd Erdő János unitárius püspök felkérésére főgondnoki tisztségben is. Főgondnoki mandátumának időtartama nem teljesen tisztázott: bár az *Unitárius Élet* 2004. március–áprilisi számában közzétett búcsúztatója 1994-re teszi mandátumának végét, az *Unitárius Közlöny* 1996. évi 6–9. száma még az egyetemes unitárius egyházat képviselő főgondnokként említi, és ezzel a címmel jelöli a *Romániai Magyar Szó* 1996. december 6-i számában közzétett sajtócikk is.

1991-ben, a romániai Vallásügyi Államtitkárság 4805-ös átirata alapján Nagyváradon létrejött a Sulyok István Református Főiskola (a mai Partiumi Keresztény Egyetem elődje), mint a Kolozsvári Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet nagyváradai református teológiai kara. Ez utóbb, 1995 novemberétől önálló oktatási intézménnyé alakult. Erről a folyamatról részletesen Molnár Judit *Partiumi tudományos örhely* c., a *Korunk* 2019/5. számában közzétett írása értekezik. Valamelyest kerülő úton, de ezáltal újrakezdődhetett a romániai magyar nyelvű jogászoktatás is: e sajátos teológiai főiskola ugyanis rendelkezett egy vallásánár–jogtudomány párosított szakkal, amelyen valódi jogászoktatás zajlott, ahogyan azt Tolnay István, a PKE igazgatótanácsának elnöke a *Krónika* 2014. szeptember 26-i számában közzétett riportban felidézte.

E jogászoktatásban vállalt aktívan részt Szabó Pál Endre, annak 1991-es kezdetétől a képzés három tanévvel későbbi, 1994-es – állami utasításra bekövetkezett – megszüntetéséig, és a harmadéves hallgatók „szélnek eresztéséig” (bár közülük sokan megmaradtak a jogi pályán). Szakterületével összhangban nem-

Szabó Pál lányával és unokájával

Időskorában

zetközi köz- és magánjogot oktatott, de tanított római jogot és emberi jogi ismereteket is. Nagy lelkesedéssel vágott bele az új oktatási lehetőségbe; még a Kolozsvár és Nagyvárad közötti vonatós ingázást is kellemes élménynek tekintette a nemes cél szolgálatában. Örvendett, hogy magyarul taníthatott, s ez olykor még romló egészségi állapotából eredő fájdalmain is enyhített.

A Sulyok István-főiskola kezdeményezése, bár kérészéletűnek bizonyult, hisz egyetlen évfolyam sem diplomázott, megmutatta a romániai magyar nyelvű jogászoktatás lehetséges nehézségeit, de annak perspektíváit is, amelyek végül 2010-től, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karán megkezdődött jogászoktatásban testesültek meg.

Szabó Pál Endre utolsó éveit saját és felesége hanyatló egészsége határozta meg. Hitvesét odaadással gondozta, saját – sok szenvedéssel járó – betegségét méltóságteljesen viselte. Budapesten hunyt el 2004. március 11-én, 84 éves korában. Hamvait a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra, temetési szertartását Szabó Árpád unitárius püspök végezte. Sírja a temető lutheránus sírkertjében áll. Mellette nyugszik 2011-ben elhunyt felesége is.

Álljon itt végezetül az *Unitárius Élet* 2004. március–áprilisi számában Rázmány Csaba püspök tollából megjelent nekrológ egy mondata, amely min-

dennél jobban összegzi emlékezetét: „Egyik jó barátja így jellemezte: »Pali olyan volt, mint mindenki karácsonyfája!« Mindenkin segített, de magának soha nem kért semmit.”

Irodalomjegyzék

- ANDRÁSI György, „D. Dr. Erdő János püspök halála és temetése”, *Unitárius Köz-
löny* 67., 6–9. sz. (1996): 1–2.
- CSOMAFÁY Ferenc, „Rendületlen kitartással”, *Romániai Magyar Szó* 8., 2212. sz.
(1996): 1.
- DÁVID Gyula, „Az első lépés – negyven év után”, *A Hét* 21., 40. sz. (1990): 2.
- KOKOLY Zsolt, „Bolyais jogásztanárok síremlékei a kolozsvári Házsongárdi te-
metőben”, *Historia Scientiarum*, 14. sz. (2016): 31.
- FARAGÓ Lajos, „Miskolci jogász munkája a kisebbségekről”, *Észak-Magyarország*
46., 96. sz. (1990): 1–2.
- FLÓRIÁN László, „Kisebbségi jogok a kilencvenes években”, *Új Szó* 43., 100. sz.
(1990): 5.
- MOLNÁR Judit, „Huszonöt év – közösségi megrendeléstől a felsőoktatási túlter-
melésig a PKE-n”, *Krónika*, 2014. szeptember 26., letöltve: 2021. október 10.,
[https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/huszonot-ev-kozossegi-megrende-
lestol-a-felsooktatasi-tultermelesig-a-pke-n](https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/huszonot-ev-kozossegi-megrende-
lestol-a-felsooktatasi-tultermelesig-a-pke-n).
- MOLNÁR Judit, „Partiumi tudományos őrhely”, *Korunk* 3., 5. sz. (2019): 33–38.
- NÉVAI László, „A polgári perbeli kitanítási kötelesség elméleti alapjai és bírósági
gyakorlata”, *Jogtudományi Közöny* 30., 3–4. sz. (1975): 191.
- RÁZMÁNY Csaba, „Emlékezzünk! Dr. Szabó Pál Endre (1920–2004)”, *Unitárius
Élet* 58., 2. sz. (2004): 6.
- SZABÓ Pál Endre, *A bíróság szervei és az ügyészség* (Bukarest: Tudományos
Könyvkiadó, 1956).
- SZABÓ Pál Endre, *A polgári jogvédelem* (Bukarest: Tudományos Könyvkiadó,
1956).
- SZABÓ Pál Endre, *A polgári per mint jogvédelmi eszköz* (Bukarest: Tudományos
Könyvkiadó, 1957).
- „Az államok baráti kapcsolatainak és együttműködésének nemzetközi elvei”,
ford. SZABÓ Pál Endre, *Korunk* 29., 10. sz. (1970): 1573–1579.
- SZABÓ Pál Endre, *Az R. N. K. polgári eljárási joga*. Gépirat (Kolozsvár: Bolyai Tu-
dományegyetem, 1958).
- SZABÓ Pál Endre, „Biztosítékok, ellenőrzés”, *Utunk* 23., 12. sz. (1968): 1–6.
- SZABÓ Pál Endre, „Jogtiprás – bírói talárban”, *Előre* 16., 4470. sz. (1962): 3.

-
- SZABÓ Pál Endre, „Távközlési műholdak. Nemzetközi problémák és távlatok”, *Korunk* 28., 7. sz. (1969): 1077–1083.
- VERESS Emőd, KOKOLY Zsolt, *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959* (Kolozsvár: Sapientia EMTE, Forum Iuris Kiadó, 2016).
- A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium évkönyve az 1938/1939. és 1939/40. tanévekről* (Székelyudvarhely: Globus, 1940).
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, 5/1. kötet (Bukarest, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, 2010).
- „Hírek”, *Dunántúli Napló* 27., 221. sz. (1970): 9.
- „Kinevezések”, *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség Számára – Személyes Ügyek* 55., 46. sz. (1943. november 19.): 1612.